

CIVILNI SEKTOR

**HELSINŠKI ODBOR
ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI**
Rige od Fere 20, Beograd;
tel. 011/3032-408; fax. 2639-437;
e-mail: office@helsinki.org.rs
<http://www.helsinki.org.rs>

MAJ 2011.

MOSTOVI SARADNJE BEOGRADA I PRIŠTINE

Uprkos višegodišnjem odsustvu komunikacije između Beograda i Prištine, deo civilnog sektora na obe strane je kontinuirano sarađivao na raznim projektima. Ta saradnja je dragocena, jer je praktično bila jedini kanal koji je povezivao dve sredine. To iskustvo je pomoglo relaksiranju odnosa i bilo je prethodnica zvaničnih pregovora koji su nedavno počeli. Delimični pregled aktivnosti pokazuje raznolikost dosadašnjeg angažmana civilnog sektora što ukazuje da je potreba za uzajamnim odnosima jača od formalnih i stvarnih prepreka. Ekonomska saradnja se takođe stalno odvijala uprkos formalnim preprekama i opstrukcijama.

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

Helsinki odbor za ljudska prava je konstantno prisutan na Kosovu od osnivanja organizacije 1994. godine. U tom periodu Odbor je pratio stanje ljudskih prava i političkih sloboda na Kosovu i uvek nudio preporuke za rešavanje problema i unapređenje odnosa između srpske i albanske zajednice. O tome postoji bogata dokumentacija. Objavljeno je niz knjiga i drugih publikacija.

Tokom 17 godina rada, Odbor je u kontinuitetu organizovao susrete predstavnika Srba i

Albanaca i negovao civilni dijalog. Učesnici ovih sureta bili su predstavnici civilnog društva, političari, novinari, predstavnice ženskih organizacija. Posebna pažnja posvećivana je organizovanju sastanaka mladih ljudi, pre svega studenata i srednjoškolaca srpskog i albanskog porekla. Veze Odbora i predstavnika različitih struktura kosovskog društva, predstavnika kosovskih Albanaca i Srba, su veoma čvrste i predstavljaju solidan temelj za obnovu poverenja, pomirenje i razvoj odnosa na političkom, kulturnom i privrednom planu između Kosova i Srbije. To je izuzetno važno i sa aspekta manjinskih zajednica, Srba na Kosovu i Albanaca u Srbiji.

NAVODIMO NEKE OD AKTIVNOSTI ODBORA KOJE SU DOPRINELE USPOSTAVLJANJU TRAJNOG SRPSKO-ALBANSKOG DIJALOGA:

- ✓ 1995 – 1996 - Praćenje suđenja u Prizrenu optuženim bivšim pripadnicima MUP i JNA za navodno podrivanje teritorijalnog integriteta SRJ.
- ✓ 1997. godine u Ulcinju organizovana je prva konferencija na kojoj su mišljenja razmenili srpski i albanski intelektualci o rešavanju kosovskog pitanja. To je prva konferencija koja je organizovana na domaćem terenu, tj. u tada još uvek zajedničkoj državi SR Jugoslaviji.
- ✓ 1998. godine kao nastavak, sada već ustanovljenog srpsko-albanskog dijaloga održana je druga konferencija u Beogradu na kojoj je učinjen poslednji napor da se rešenje za Kosovo nađe u okviru zajedničke države u kojoj bi Kosovo bilo federalna jedinica.
- ✓ Odmah po završetku NATO intervencije, Odbor je počeo da organizuje prve skupove studenata i srednjoškolaca srpskog i albanskog porekla, sa Kosova i iz Srbije. Mladi Albanci su na ove skupove dolazili iscrpljeni školovanjem u podrumima, sa iskustvom aparthejda i iskustvom žrtava političkog i policijskog terora. Mladi Srbi su dolazili sa ekstremnim stavovima o „svim Albancima“ kao teroristima, formiranih na osnovu medija ili govora unutar porodice. I jedni i drugi su sa ovih skupova odlazili sa novim idejama i novim iskustvom suprotnim od očekivanog i uspostavljenim novim prijateljstvima. Mnogi od njih su osnovali nevladine organizacije, postali lideri u svojim sredinama, angažovali se u politici i na polju ljudskih prava, i danas predstavljaju sponu između dve zajednice.
- ✓ U periodu 2004 – 2005 Odbor je inicirao i, u saradnji sa institutom Gani Bobi iz Prištine ostvario seriju panela i sastanaka između predstavnika civilnog društva, nezavisnih intelektualaca i političara na Kosovu i u Srbiji. Serija razgovora završena je prištinskom konferencijom o budućem statusu Kosova. Na ovoj konferenciji po prvi put su se sreli državni vrh Kosova, opozicioni političari iz Beograda (lideri Liberalno-demokratske partije, Građanskog saveza i Socijaldemokratske unije). Na ovim skupovima posebna pažnja posvećena je položaju srpske zajednice na Kosovu, a grupa Srba koja se po prvi put pojavila na ovakvim skupovima ubrzo je osnovala Samostlnu liberalnu partiju i promovisala stav da srpska manjina na Kosovu mora svoje probleme da rešava u saradnji sa vladom u Prištini.
- ✓ U junu 2006. godine u organizaciji Helsinškog odbora, u Beograd je stigla grupa intelektualaca, predstavnika civilnog društva i drugih javnih ličnosti sa Kosova.
- ✓ U 2007. godini Odbor je inicirao, organizovao i podržao seriju sastanaka kako bi povezo predstavnike kosovskih Srba i predstavnike civilnog društva i Vlade Kosova u cilju rešavanja problema srpske zajednice, razvijanja međusobnog poverenja i stvaranje temelja za održiv razvoj zajednica. U ovoj seriji razgovora najvažniju ulogu su imale žene iz srpskih enklava, političarke s Kosova i iz Srbije i predstavnice nevladinih organizacija.
- ✓ U periodu 2008 – 2009. Odbor je organizovao prve ekskurzije stanovnika enklava u gradove i srpske manastire na Kosovu. Mnogi od ovih ljudi po prvi put su samostalno šetali kosovskim gradovima nakon NATO intervencije i razgovarali sa građanima albanske nacionalnosti o životnim problemima.

- ✓ U istom periodu Odbor je napravio prvi sveobuhvatni izveštaj o položaju Srba u enklavama.
- ✓ U periodu 2008 – 2010. iniciran je srpsko-srpski dijalog unutar enklava na Kosovu. Sa stanovnicima enklava razgovarale su i javne ličnosti, političari i predstavnici civilnog sektora iz Srbije. Cilj dijaloga je bio da se skrene pažnja javnosti na život ljudi u kosovskim enklavama, definišu problemi i podstakne na akciju za njihovo rešenje unutar kosovskog društva. Ovi razgovori su, između ostalog, rezultirali u većem nego ikad izlasku Srba na lokalne i opšte izbore 2009. i 2010. godine.
- ✓ Prvi srpsko-albanski dijalog od proglašenja državnosti Kosova 2008. godine održan je u saradnji sa kosovskim Fondom za otvoreno društvo u oktobru 2010. godine

ODBOR JE OBJAVIO SLEDEĆE PUBLIKACIJE:

- Samoopredeljenje: između autonomije i otcpljenja (na srpskom i albanskom), priredio Milenko Marković (1998)
- Međunarodna zajednica i Kosovo (na srpskom i albanskom) 1998
- Kosovo: pravo i politika (1998)
- Srpsko-albanski dijalog Ulcinj, 23-25. juna 1997. (na srpskom i albanskom)
- Atlas: Kosovo, lanac uzroka (1225 b.c. – 1991) i posledica (1991-1999), 2004
- Srpsko-albanski dijalog 2005, Beograd
- Kosovo: realnost i mit, Ilija Đukić (2003)
- Montirani procesi protiv kosovskih Albanaca 1999-2001, Fahri Musliu (2007)
- Ka izgradnji održivog kosovskog društva, 2007.
- Zaboravljeni svet – enklave na Kosovu, 2008
- Masakr u Suvoj Reci – mart, Fahri Musliu, 2009

CENTAR ZA REGIONALIZAM, NOVI SAD

Civilni dijalog je ustanovljen na osnovu iskustva Igmanske inicijative povezivanja nevladinih organizacija oko zajedničkog cilja – da se ponovo uspostavi međusobno razumevanje i povrenje u podeljenim zajednicama i stvori okruženje za normalnu komunikaciju i dijalog. Centar za regionalizam je našao partnera u prištinskoj dobrotvornoj organizaciji “Majka Tereza” u naporima da uključi tri grupe: mlade, žene i medije. Inicijativa je rođena iz pepela tragičnih događaja u 1999, u trenutku kada veze i saradnja među organizacijama civilnog društva sa Kosova i iz Srbije gotovo potpuno suspendovana. Antiratne organizacije iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije i Crne Gore su aktivno saradivale tokom tog perioda. Kada je prestao konflikt, one su dobile šansu da doprinesu rehabilitaciji i eliminisanju psiholoških i drugih barijera postavljenih u ratovima devedesetih.

Prvi sastanaka partnera Civilnog dijaloga održana je u martu 2002, u sedištu misije OEBS u Prištini. Učesnici su ustanovili na sastanku da postoji potreba i želja na obe strane da udruže snage. Inicijalne zajedničke akcije u potpunosti su podržali misija OEBS i Fondacija “Freedom House”.

Civilni dijalog je orjentisan ka:

- Obezbeđivanju otvorenog dijaloga između različitih etničkih grupa na Kosovu, kao i između Kosova i Srbije
- Udruživanju ljudi bez obzira na etničke razlike i na osnovi dobre volje
- Suprotstavljanju zvaničnoj politici koja krši ljudska prava i umanjuje mogućnost uspostavljanja vladavine zakona
- Uspostavljanju regije mira, saradnje i tolerancije, gde je prihvaćena odgovornost i garantovane slobode.

Osnovan je Odbor za civilni dijalog sastavljen od po pet članova sa Kosova i iz Srbije. Prvi ko-predsednici su bili predsednik Evropskog pokreta u Srbiji Živorad Kovačević i predsednik organizacije "Majka Tereza" don Lush Gjergji.

Sprovedenjem političkih istraživanja i organizovanjem regionalnih i međunarodnih okruglih stolova, radionica, konferencija, javnih diskusija, kulturnih događaja – stvoren je civilni dijalog koji promovise civilno društvo koje je od interesa za sve etničke grupe na Kosovu i u Srbiji.

Ovo uključuje, između ostalog, projekte u vezi sa prevladavanjem prošlosti, pitanja mladih, pitanja roda, slobode medija, slobode kretanja i protoka roba.

Cilj događaja u ovom okviru bio je da se ustanove veze i zajedničke akcije između albanskih i ne-albanskih nevladinih organizacija sa Kosova, kao i veze i akcije sa organizacijama u Srbiji.

Navodimo neke od aktivnosti:

- U periodu 2002 – 2005. održano je 20 sesija civilnog dijaloga koji su okupljali mlade, novinare i ženske organizacije;
- Seminari za članove omladinskih skupština, tj. mreže mladih iz multietničkih lokalnih zajednica;
- Kroz program malih grantova civilnog dijaloga u trogodišnjem periodu ostvarena su 34 zajednička projekta nevladinih organizacija sa Kosova i iz Srbije;
- U okviru foruma mladih koji ukazuju na politički radikalizam održano je 28 sesija u periodu 2002 – 2007;
- Organizovanje dolaska mladih ljudi sa Kosova na muzički festival Exit u Novom Sadu 2005. godine;
- Organizovanje studijskih putovanja građana multietničkih opština sa Kosova u multietničke opštine u Vojvodini; organizovana je obuka za zaposlene u multietničkim opštinama;

- Međureligijski forum mladih lidera; Konferencija: Mladi i religija, Priština, 2005;
- Konferencija: Medijski dijalog Beograd – Priština, 2005;
- Regionalna multietnička konferencija ženskih organizacija: "Učešće žena u društvenim promenama – regionalno iskustvo", Novi Sad, 2007;
- Regionalna konferencija o obrazovanju i reformi univerziteta u okviru Bolonjske konvencije;
- Kroz civilni dijalog organizovano je niz treninga u cilju civilne edukacije.

FOND ZA HUMANITARNO PRAVO

Od 2001. godine, Fond za humanitarno pravo organizuje svake godine konferencije o pravima etničkih zajednica na Kosovu, gde su učestvovali, pored predstavnika kosovskih i međunarodnih institucija, i predstavnici civilnog društva. Takođe, 2004 godine, FHP je organizovao u Pristini konferenciju o žrtvama rata gde su, po prvi put učestvovala i udruženja porodica žrtava iz Srbije i sa Kosova.

Saradnja između organizacija civilnog društva sa Kosova i iz Srbije do nedavno se odvijala više na ad hoc bazi nego kontinuirano. Ta saradnja je dobila na intenzitetu i na kvalitetu tek kada je počela Inicijativa za REKOM. Inicijativa za REKOM je oko sebe okupila veliki broj organizacija civilnog društva sa Kosova, od kojih su neke izuzetno aktivne.

Predstavnici organizacija civilnog društva sa Kosova počev od 2006. godine aktivno učestvuju na svim regionalnim debatama i skupovima u vezi sa inicijativom za REKOM, uključujući Regionalne forume kao i regionalne konsultacije. Međutim, ta saradnja nije se ograničavala samo na učešće u debatama nego se nastavilo i sa konkretnim zajedničkim aktivnostima.

Regionalni sekretarijat REKOM i Fond za humanitarno pravo organizovali su konsultacije sa Partners Kosova, Community Building Mitrovica, YIHR Kosovo, Syri i Vizionit, Integra, CRDP, Fisniket, Youth Step i udruženjem porodica žrtava "22 maj". Ove organizacije u uskoj saranji sa FHP su organizovali više od 10 konsultacija na Kosovu, a neke od njih su imale regionalni karakter. Ta saradnja se odvija i dalje.

Pored saradnje u Inicijativi za REKOM postoji i saradnja i na drugim projektima. Fond za humanitarno pravo saraduje sa dva udruženja porodica nestalih na Kosovu, i to u periodu od 1.10.2006 do 28.02.2007, kada su udruženje "Shpresimi" iz Suve Reke, i udruženje "25 Mart" iz Male Kruše bili lokalni partneri za sprovođenje projekta Kosovska knjiga pamćenja. Ova dva udruženja su sprovela sledeće aktivnosti:

- Prikupljanje podataka o svim ubijenim i nestalim na teritoriji Suve Reke i Male Kruše,
- Prikupljanje slika ubijenih i nestalih osoba,
- Prikupljanje raznih dokumenata kao što su sertifikati o identifikaciji,
- Vođenje evidencije o procesu identifikacije nestalih osoba,
- Dostavljanje FHP-u podataka o mogućim svedocima-očevicima ubistava,
- Dostavljanje podataka FHP-u o mogućim grobnicama.

Fond za humanitarno pravo je 2008. godine u sklopu svog projekta „Osnaživanje zaštite prava žrtava ilegalnog pritvora i prava na reparaciju“ usko saradivao sa kosovskim Centrom za rehabilitaciju i žrtve torture. Ova organizacija je organizovala pregled i dijagnosticiranje post-traumatskog sindroma za 64 protiv zakonito pritvorene osobe, u čije ima je Fond podneo tužbu za nadoknadu štete.

UDRUŽENJE GRAĐANA FRACTAL

Udruženje građana Fraktal osnovano je 21. aprila 2001. godine od strane 12 osnivača, mladih ljudi (ispod 27 godina starosti), individua sa različitim profesionalnim i obrazovnim zaleđem i višegodišnjim profesionalnim iskustvom na polju građanskog aktivizma. Misija UG Fraktal je: rad na unapređenju komunikacije, jačanju poverenja i saradnje ljudi iz različitih sredina. Fraktal od osnivanja radi na uspostavljanju, osnaživanju i nastavku permanentnog srpsko-albanskog dijaloga na više koloseka, sa regionalnom perspektivom. Posebno je angažovan i na osnaživanju srpske zajednice na Kosovu i povratku raseljenih. Neke od aktivnosti Fraktala:

Mreža civilnog društva za podršku dijalogu (od 2010.) Mreža civilnog društva za podršku dijalogu je autentična inicijativa posvećena stvaranju mogućnosti za učešće civilnog društva u dijalogu između Prištine i Beograda, kroz predviđanje i postavljanje okvira i smislenog kanala komunikacije između civilnog društva i predstavnika u dijalogu. Nevladine organizacije i lokalni akteri poseduju vitalna znanja o situaciji na terenu. Civilno društvo bi obezbedilo da proces dijaloga bude reprezentativniji i da je održivi rezultati budu postignuti.

Ibarska inicijativa (od 2009) Ibarska Inicijativa ima za cilj da konsoliduje napore civilnog društva u regionu reke Ibar. U širem okviru Ibarska inicijativa ima za cilj jačanje regionalne saradnje u regionu reke Ibra, koja u prošlosti nije bila predmet sveobuhvatne strategije razvoja. Ova inicijativa bi trebalo da, pre svega, otvori i ojača linije komunikacije između preduzetnika, opština, medija i civilnog društva. Drugo, Inicijativa teži da poboljša znanje i veštine kroz organizovanje treninga, seminara i konferencija i programa razmene. Treće, angažovanje bi trebalo da bude prošireno pokretanjem zajedničkih inicijativa i lobiranja. Takođe, nastojaće se uspostavljanju veze sa Višegradskom grupom, Dunavskom

strategijom, Crnomorskom kao i Savskom inicijativom.

Regionalna akcija civilnog društva za podizanje svesti i tolerancije (od 2009.) U saradnji sa Save-
tom za odbranu ljudskih prava i sloboda (Pri-
ština), UG Inicijativa za evropsku perspektivu
(Skoplje).

*Centar za obrazovanje za razvoj, Evropska per-
spektiva (EU)* Projekat se bavi post-konfliktnom
situacijom na zapadnom Balkanu. Cilj je poveća-
nje međuetničkih kontakata i integracije etnič-
kih manjina u demokratske institucije na lokal-
nom nivou. Specifični cilj akcije je širenje i efi-
kasnije učesće građanskog društva (organizacije
i privatna lica, sa fokusom na učesće manjina) u
procesu donošenja odluka i poboljšanje kapaci-
teta lokalnih vlasti da saraduju sa civilnim druš-
tvom na efikasan način. Opštine u regionu koje
su aktivno uključene u projekat su sledeće: Bu-
janovc, Subotice, Prijepolje, Istok, Klina, Vitina,
Uroševac, Obilić, Kosovo Polje, Prizren, Mitrovi-
ca, Dolneni, Čair, Gazi Baba.

*Naša budućnost Evropska unija u saradnji sa In-
tegra (Priština) (od 2003.)* Program Naša buduć-
nost Evropska unija (Our Future European Uni-
on-OFEU) okuplja mlade ljude iz Srbije, Kosova i
Holandije i omogućava im da prođu kroz proces
otvorenog i (samo)kritičkog dijaloga o prošlosti
i budućnosti. OFEU, štaviše, podstiče aktivnije
uključivanje mladih u vezi sa ovim pitanjima u
okviru svojih društava i na međunarodnom pla-
nu. Program razmene se sastoji od tri studijske
posete, jedna na Kosovu, jedna u Srbiji i jedna u
Holandiji i Briselu. Kroz obraćanje političkim ak-
terima i interesnim stranama glas mladih aktera
civilnog društva je ojačan. Na kraju programske
godine učesnici daju prezentacije svojim vršnja-
cima o novim stečenim iskustvima i znanjima, i
aktiviraju šire društvene rasprave i međusobno
povezivanje.

*Program za pomirenje i razvoj Kosova u saradnji
sa Partners Kosova (Priština)(od 2008.)* Program
za pomirenje i razvoj Kosova je program koji ima
za cilj poboljšanje odnosa između albanske i
srpske zajednice. Opšti cilj je održivo pomirenje
i saradnja u oblasti regiona Mitrovice, na slede-
ćih 6 lokacija: Banje, Rudnik, Čabra, Zubin Po-
tok, Gojbulja, Vučitrn. Prvo, formirane su radne
grupe koje se sastoje od predstavnika albanskih
i srpskih zajednica, predstavnica žena, nevladni-
nih organizacija i pružalaca usluga. Uz podršku
spoljnih ekonomskih savetnika projektni tim je
sproveo " procenu ekonomskih potreba", kori-
steći postojeće resurse na svakoj lokaciji. U ovoj
fazi, svaka od radnih grupa na svim projektnim
lokacijama je angažovana u izradi najmanje jed-
nog projekta za podršku fonda za male grantove.
Ovaj projekat se odnosi na sledeće oblasti: eko-
nomski razvoj (pokretanje malih preduzeća), po-
boljšanje slobode kretanja, poboljšanje međuna-
cionalne saradnje, međuetničke aktivnosti žena.

*Enklavija u saradnji sa IKV Paks Kristi (Utreht)
(od 2006.)* Od 2006, Fraktal i IKV Paks Kristi su
radili na zastupanju srpske zajednice na Koso-
vu. Potrebe zajednice su bile slabo rešavane na
nivou lokalnih institucija na Kosovu, a komu-
nikacija sa ovim institucijama je često bila bez
rezultata. Kroz obuku i lobiranja UG Fraktal je
pokušao da poboljša situaciju i daje određeni
doprinos građanskom angažovanju u formi sa-
mo-zastupanja i lobiranja. Od proglašenja neza-
visnosti Kosova 2008. potreba da se podrže srp-
ske enklave se povećala. Politički dijalog između
Srba i Albanaca predstavlja dugoročno angažo-
vanje udruženja Fraktal i Enklavija ostaje ključni
projekat za naredne godine.

*Imovinska prava u saradnji sa IKV Paks Kristi
(Utreht) (od 2010.)* Opšti cilj ovog projekta je da
promoviše promenu u politici, kako u Beogra-
du tako i u Prištini, u vezi sa povratkom imovine
na Kosovu. Projekat uključuje niz konsultacija u
Beogradu, Prištini i Briselu sa nevladinim or-
ganizacijama i donosiocima političkih odluka.

Projekat je direktno povezan sa dugoročnim programom koji sprovode IKV Paks Kristi i Fraktal, Enklavija, koji predstavlja program samozastupanja za srpsku zajednicu koja živi na Kosovu južno od Ibra. Povraćaju imovine manjinskom i većinskom stanovništvu koje je iseljeno za vreme sukoba je od suštinskog značaja za održivi mir na Kosovu. Trenutno, i srpske i kosovske vlasti ne čine dovoljno napora da se obezbedi restitucija imovine, niti je to prioritet međunarodne zajednice koja je aktivna na Kosovu. Stoga je imovina manjinskih zajednica, a posebno kosovskih Srba još uvek zauzeta i nije dostupno za stambenu ili komercijalnu upotrebu. Na kraju, kao rezultat projekta, ponuđene su preporuke po ovom pitanju svim zainteresovanim stranama.

Regionalni ekonomski razvoj (Novo Brdo, Klokot, Ranilug, Štrpce) u saradnji sa SPARK (od 2010.)

Od 2006, kroz Enklavija program, UG Fraktal zagovara potrebu da se poveća ekonomski potencijal područja u kojima žive kosovski Srbi. Razvoj malih i srednjih preduzeća (MSP) jedno je od ključnih pitanja. U prethodnim godinama različite procene, strategije i istraživanja koje su sprovedene na Kosovu pokazuju da je razvoj MSP-a izvodljiva opcija i alternativa za jačanje i unapređenje ekonomskog potencijala oblasti u kojima žive kosovski Srbi. U 2010. UG Fraktal je u saradnji sa SPARK-om, kancelarija u Prištini, pokrenuo projekat koji će odgovoriti na potrebe povećanja privrednog potencijala zajednice na Kosovu kroz stvaranje povoljnih uslova za razvoj i podršku preduzetništva. Ciljne oblasti su opštine Novo Brdo, Klokot, Ranilug i Štrpce. Spark i UG Fraktal će sprovoditi ovaj program (24 meseca) u saradnji sa ciljnim opštinama. Opšti cilj programa je da se poveća ekonomski potencijal četiri ciljne oblasti.

Istraživanje "Sloboda kretanja unutar i između Kosova i Srbije" u saradnji sa IKV Paks Kristi (2010.) Da bi se u potpunosti razumele složenosti, aktuelni problemi, siva područja i propusti koji se odnose na slobodu kretanja unutar i

između Kosova i Srbije, korisno je ispitati postojeći važeći zakonski okvir, ili bolje rečeno prvo zakonske okvire. Ovaj deo istražuje niz važećih zakona, uzimajući u obzir sledeća pitanja: Za koga zakonodavstvo važi a za koga ne važi? Da li je zakon u suprotnosti sa ostalim zakonima? Kakvi međunarodni i/ili regionalni propisi postoje koji se odnose na lične karte/putne isprave, vozačke dozvole i registarske tablice, i kakve obaveze oni donose Srbiji i Kosovu?

INICIJATIVA MLADIH ZA LJUDSKA PRAVA

Inicijativa mladih za ljudska prava od svog nastanka 2003. godine sprovodi niz aktivnosti sa ciljem da se ostvare nove veze i intenzivni kontakti između mladih Srba i Albanaca. Jedan od prvih programa ove organizacije bio je program razmene mladih sa Kosova i iz Srbije koji nisu imali priliku da ranije posete Beograd ili Prištinu. Do sada je u Visiting programu učestvovalo više od 2000 mladih ljudi koji su imali priliku da sami kreiraju agendu posete Kosovu, odnosno Srbiji i da se tokom trodnevnog boravka u poseti "drugoj strani" upoznaju sa svojim vršnjacima, ali i institucijama i organizacijama za čiji rad su zainteresovani.

„U realnosti, kada prelazim ulicu, pogledam levo, pa desno (u Prištini dobro pogledam, jer tamo ne rade baš dobro semafori, što je jedna velika razlika u odnosu na moj grad) i vidim iste ljude – koji idu na fakultet, skupljaju novac za koncert Manu Čaoa (Manu Chao), sede i piju kafu, smeju se, brinu, rade, zabavljaju... i – shvatim da je predrasuda razbijena, iščezla, ne postoji!“, napisao je Nebojša Đorđević, diplomirani menadžer u turizmu iz Novog Sada, koji je sredinom marta ove godine boravio u trodnevnoj poseti Prištini.

Upravo je razbijanje predrasuda i upoznavanje "druge strane" osnovni cilj programa razmene

između pomenutih gradova, a zaključak svih dosadašnjih poseta je da se predrasude ne mogu razbiti dok se mladima ne pruži prilika da lično upoznaju predstavnike/ce druge zajednice.

Sa ciljem da rade na što intenzivnijoj komunikaciji između mladih Srba i Albanaca, kancelarije Inicijative mladih za ljudska prava u Srbiji i Prištini sprovode i Visiting programe u svojim zajednicama, u okviru kojih mladi Albanci sa juga Srbije posećuju Beograd, a posete se organizuju i između mladih iz enklava i mesta većinski naseljenih Srbima i većih gradova sa albanskim stanovništvom na Kosovu.

Za više od osam godina od kada postoji Visiting program, Inicijativa mladih za ljudska prava organizovala je i brojne posete koje nisu bile prevashodno namenjene omladinskoj populaciji, već i novinarima, umetnicima i dr. "Dokufest" u Prizrenu, prištinski džez festival, internacionalni studentski filmski i teatarski festival "Skena up" nezaobilazna su mesta za grupe iz Srbije koje posećuju Kosovo. Nemali je broj mladih sa Kosova koji svake godine sa prijateljima koje su upoznali kroz Visiting program odlaze na "Exit" festival ili "Dane Sarajeva u Beogradu".

"Komunikacija Kosova i Srbije je neophodna i treba pokrenuti kontinuiranu saradnju studenata, medijskih kuća, civilnog društva i omladina političkih organizacija, kako bi se uticalo na stvaranje realnije slike jednih o 'drugima' i razbijanje stereotipa i predrasuda. Od institucija zahtevamo stvaranje programa razmene mladih ljudi, koji će im omogućiti da upoznaju Kosovo, odnosno Srbiju i saznaju kako žive njihovi vršnjaci i budući prijatelji 'sa druge strane'", neki su od zaključaka konferencije mladih Kosova i Srbije "LinKS", koja je 4. do 6. marta 2011. održana u Bečićima (Crna Gora).

Konferenciju koja je, uoči početka dijaloga zvaničnika Beograda i Prištine okupila više od sto mladih aktivista/kinja civilnog društva, članova/

ica političkih partija i studenata/kinja, organizovala je Inicijativa mladih za ljudska prava sa Kosova i iz Srbije.

Posebna pažnja tokom razgovora bila je posvećena problemima mladih iz manjinskih zajednica u Srbiji i na Kosovu, koji su marginalizovani i često stavljeni u središte sukoba Beograda i Prištine. Istaknuti su problemi Albanaca sa juga Srbije kojima se ne priznaju diplome stečene na kosovskim univerzitetima, kao i dugoročne posledice takvog odnosa prema mladima.

Temeljan pristup nadležnih institucija problemu suočavanja sa nedavnom ratnom prošlošću naveden je kao jedan od bitnih preduslova za stvaranje boljih odnosa mladih, koji su na skupu uputili podršku osnivanju Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima na prostoru nekadašnje SFRJ (REKOM).

Dinamičnim razgovorima o odgovornosti političara, medija, civilnog društva i mladih za izgradnju boljih odnosa Beograda i Prištine, ali i druženjem tokom neformalnog dela konferencije, mladi su pokazali da je konstruktivan dijalog Kosova i Srbije moguć.

ŽENE U CRNOM

Žene u crnom od početka svog rada u oktobru 1991. godine, kao anitmilitarističko-feministička grupa, imale su jasan stav prema zvaničnoj politici tadašnjeg Beograda, i bile odlučno protiv politike aparthejda, a potom i ratne politike koja se sprovodila nad albanskim stanovništvom na Kosovu, kao i u drugim delovima bivše Jugoslavije. Uprkos svim pritiscima i preprekama, Žene u crnom nisu prekidale kontakte sa predstavnicama i predstavnicima civilnog društva na Kosovu, smatrajući da solidarnost pre svega znači solidarnost sa ljudima koji dele iste, antifašističke i humanističke vrednosti.

Kontakti Žena u crnom sa predstavnicama i predstavnicima civilnog društva na Kosovu su imali različite oblike, od direktnih, solidarnih poseta, do konferencija i koalicija...

SOLIDARNE POSETE:

1991. maj: Mirovni karavan na Kosovu (pacifistkinje iz Italije i Žene u crnom iz Beograda i Pančeva). Početak saradnje.

1995. mart: Prva poseta aktivistkinja ženskih grupa sa Kosova Ženama u crnom u Beograd.

1996. jul: Poseta aktivistkinja Žena u crnom autonomnim ženskim grupama na Kosovu.

1996. septembar: Poseta aktivistkinja Žena u crnom Prištini.

1999. mart, april, maj: Stalni telefonski kontakti sa aktivistkinjama na Kosovu.

Posete su nastavljene i nakon 1999. godine, a uključivale su i povremene posete srpskim enklavama na Kosovu.

KONFERENCIJE/SEMINARI:

1991. jun: Zajednički odlazak feminističkih aktivistkinja iz Beograda i Prištine na Četvrti jugoslovenski feministički skup u Ljubljani.

1992. februar: Skup Ženske solidarnosti u Veneciji, u organizaciji Žena u crnom iz Venecije.

1995. avgust: Albanske aktivistkinje prisustvuju skupu Mreži ženske solidarnosti protiv rata u Trešnjevcu, Vojvodina.

1996. avgust: Desetak albanskih aktivistkinja sa Kosova svedočila je na panel diskusiji „Psihološki rat na Kosovu“ o represiji srpskog režima, na Petom međunarodnom skupu Žena u crnom u Novom Sadu.

1997. avgust: Na šestom skupu međunarodne mreže Žena u crnom u Novom Sadu, brojno prisustvo aktivistkinja sa Kosova.

1998. Na sedmom skupu međunarodne mreže Žena u crnom u Subotici, prisustvovalo 28 albanskih aktivistkinja sa Kosova.

2005 – 2006. Učešće aktivistkinja sa Kosova (Orahovac-Rahovec) u edukativnim aktivnostima Žena u crnom.

2006. septembar: Žene, mir, bezbednost, konferencija Ženske mirovne koalicije u Strugi, Makedonija.

2007. septembar: Žene, mir, bezbednost, konferencija Ženske mirovne koalicije u Strugi, Makedonija.

ULIČNE AKCIJE:

1995. mart: Fizički napad na Žene u crnom tokom protestnog stajanja u Beogradu, na kome je držan transparent „Albanke su naše sestre“.

1996. novembar – decembar: Serija protesta protiv kršenja ljudskih prava albanskog stanovništva na Kosovu.

1997. april, maj, jun, jul: Nastavak serije protesta protiv rata niskog intenziteta na Kosovu.

1997. oktobar, novembar, decembar: Protesti u Beogradu paralelno sa protestima Nezavisne unije albanskih studenata-kinja u Prištini.

1998. tokom cele godine: Protesti Žena u crnom u Beogradu pod geslom „Za mir na Kosovu“.

1998. septembar: Međunarodni antiratni protest povodom rata na Kosovu, u Beogradu u organizaciji Žena u crnom i Amnesty International, zabranjen od strane režima S.Miloševića.

1999. januar, februar, mart (do početka NATO bombardovanja): Protesti pod geslom „Za mir na Kosovu“ i „Bolje pakt, nego rat“.

1999. septembar: Protesti u Beogradu protiv etničkog čišćenja nealbanskog stanovništva na Kosovu „Stop osvetama na Balkanu“.

2001 – 2004: Nekoliko protesta protiv svih vrsta nasilja na Kosovu.

2007. mart: „Pravda za žrtve – kazna za počinioca“ komemorativni skup na Trgu republike u Beogradu, povodom osam godina od zločina u

Suvoj Reci, kada su pripadnici MUP-a Srbije ubili 48 lica albanske nacionalnosti, od toga 46 članova porodice Beriša/Berisha.

SUĐENJA:

1999 – 2000: Praćenje montiranih političkih procesa Albancima i Albankama pred sudovima u Beogradu i Nišu (Flora Brovina, Albin Kurti, albanski studenti, braća Mazreku).

oktobar 2006 – april 2009: Praćenje suđenja za zločine u Suvoj Reci pred Specijalnim sudom u Beogradu. Pružanje emotivne, moralne i političke podrške porodicama žrtava koje su dolazile u Beograd da prate suđenje.

od septembra 2008. do juna 2009: Pred Specijalnim sudom za ratne zločine praćenje suđenja za ratni zločin u Podujevu.

od decembra 2010: U Specijalnom sudu u Beogradu praćenje suđenja za ratne zločine u selu Ćuška.

KOALICIJE:

2005 – 2006. mart: „Nismo odlučivale o ratu - hoćemo da odlučujemo o miru“, promocija ženske mirovne platforme za pregovore o statusu Kosova, kojom su nastavljene zajedničke aktivnosti Mreže Žena u crnom, Srbija i Ženske mreže Kosova.

2006. maj: Mreža Žena u crnom Srbije i Ženska mreža Kosova osnovale Žensku mirovnu koaliciju.

2006. jul: Ženski lobi za mir, bezbednost i pravdu u Jugoistočnoj Evropi/Women's Lobby for Peace, Security and Justice in South East Europe): pokrenut je na konferenciji u Zagrebu i čine ga aktivistkinje civilnog društva i demokratskih političkih partija (ukupno 13) iz Albanije, Bosne

i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske, Kosova, Makedonije i Srbije (3 predstavnice i to iz Žena u crnom, Fonda za humanitarno pravo i Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji).

2010. decembar: Nastavak rada na priprema- ma Ženskog suda na prostoru bivše Jugoslavije; dvodnevni radni sastanak održan je u prostorijama Ženske mreže Kosova (Kosova Women's Network) a u njemu su učestvovalе aktivistkinje inicijativne grupe za organizovanje Ženskog suda.

KAMPANJA:

1998. april: Pokretanje javne kampanje u Srbiji protiv rata na Kosovu i priključivanje kampanji „Neću rat“.

POSEĆIVANJE MESTA ZLOČINA:

2008. jul: prisustvo obeležavanju desete godišnjice zločina nad civilima srpske nacionalnosti na Kosovu, na području opštine Orahovac, u selima Ofteruša i Retimlje (ubijeno je 25 Srbina, jula 1998.)

IZDAVAŠTVO:

2008. septembar – decembar: publikovana knjiga „Ženska strana rata“ na albanskom – „Ana fermerare e luftes“; 441 strana, 14 poglavlja u izdanju Žena u crnom. Knjiga je zbornik autentičnih svedočenja žena o ratovima na prostoru bivše Jugoslavije od 1991 – 1999.

KOMUNIKACIJA U UMETNOSTI

PRIŠTINA – BEOGRAD – PRIZREN – KRUŠEVAC – CETINJE – ...

(delimična hronologija)

- Milica Tomić izlaže video-instalaciju *XY Unge-lost* na II godišnjoj izložbi SCSU u Beogradu (na samom početku upućeni smo na datum - 28. mart 1989, dan kada je na demonstracija- ma u Prištini ubijeno 33 ljudi).
- Izložba „Përtej“ je tokom juna 1997, postav-ljena u Centru za kulturnu dekontaminaciju u Beogradu. Izloženi su radovi **Magzuta Vez-gishija**, **Mehmeta Behlulija**, **Sokola Beqirija** i kompozitora **Ilira Bajrija**, kustos izložbe je **Shkelzen Maliqi**, a organizatori su Centar za savremenu umetnost, Fond za otvoreno druš-tvo i CZKD. („Përtej“ na albanskom znači nad, preko, onkraj, s one strane).
- *Vreme* u tri nastavka, u decembru 2000. i ja-nuaru 2001. godine objavljuje tekst **Shkelzena Maliqija** „O normalnosti“ koji izaziva uglav-nom negativne reakcije u beogradskim inte-lektualnim krugovima. Naslov eseja kasnije će biti preuzet od strane autora izložbe „Umet-nost u Srbiji, 1989-2001“, koja je realizovana u Muzeju savremene umetnosti u Beogradu u jesen 2005.
- Izložba „Slika“ **Nikolete Marković** planirana za april 2003. u prostoru Umetničke galerije u Kruševcu otkazana je 10 dana pred otvaranje odlukom direktorke kruševačkog Narodnog muzeja (u čijem je sastavu galerija). Autorka je nameravala da, između ostalog, izloži fo-to-montažu prizora na kom je na centralni gradski spomenik (posvećen kosovskim hero-jima Balkanskih ratova) aplicirana albanska zastava. Ovaj rad je kasnije ušao u selekciju 37. Zimskog salona u Herceg Novom kustosa **Branislava Dimitrijevića**. Usled neslaganja sa lokalnim organizatorima, čije su zamerke upućene na „višak politike i manjak umetno-sti“, **Dimitrijević** se povlači sa mesta kustosa, a njegova selekcija, uključujući i rad **Nikolete Marković**, kasnije je izložena u cetinjskom Na-rodnom muzeju.
- **Branislava Anđelković**, kao jedan od kustosa 2. Bijenala u Tirani (leto 2003), u svoj segment izložbe uključuje i dva umetnika sa Kosova: **Erzena Shkolollija** i **Sokola Beqirija**. (Ostali umetnici u njenoj selekciji su **Goranka Matić**, **Igor Grubić** iz Hrvatske i **Matej Bejenaru** iz Rumunije).
- **Nikoleta Marković** ulazi u realizaciju projek-ta „Kosovka devojka“. Rad je zamišljen kao otvorena situacija dijaloga u kojoj pozvani sagovornici određuju mesto i kontekst u kom će umetnica odigrati ulogu „Kosovke devoj-ke“. Snimljena su 3 od planiranih 20 portreta. Jedan od portreta umetnice u kostimu „ko-sovke devojke“ sa protiv-požarnim aparatom snimljen je ispred Bajrakli džamije, dan posle njenog spaljivanja u martu 2004. godine.
- U maju 2004, u Prištini je održana međuna-rodna radionica pod nazivom „Art without borders“ i uz učešće petnaestak mladih umet-nika sa Kosova, iz Albanije, Srbije i Makedoni-je. **Nikoleta Marković** u poslednjem trenutku odlučuje da ipak ne putuje u Prištinu, šalje pismo obrazloženja svoje odluke i rad *Lost & Found* kojim u formi oglasa pokušava da pro-nađe vlasnika upaljača sa obeležjima OVK, pronađenog u okolini Vranja. Oglas je objav-ljen u dnevnom listu *Koha Ditore*.
- **Albert Heta** izvodi rad „Ambasada Republike Kosovo, Cetinje, Srbija i Crna Gora“ na 5. bi-jenalu na Cetinju, u avgustu 2004. Na zgradu bivšeg poslanstva Kraljevine Srbije aplicirani su tabla, grb i zastava Albanije. Posle velikog medijskog pritiska i pošto je rad i fizički ošte-ćen, direktor Bijenala **Petar Ćuković** odlučuje da ga ukloni sa izložbe tj. iz javnog gradskog

prostora. Princ **Nikola Petrović**, osnivač Cetinjskog bijenala javno se izvinjava crnogorskom narodu ističući da je u aktuelnom političkom kontekstu rad „neodgovarajući“ i „opasan“.

- Početkom septembra 2004, film *Pretty Diana* beogradskog reditelja **Borisa Mitića** dobija nagradu za najbolji dokumentarni film na međunarodnom festivalu Dokufest u Prizrenu (predsednik žirija je poznati kosovski umetnik **Sislei Xhafa**). Prvi red u publici je, na zahtev reditelja, tokom projekcije ostavljen prazan u znak uspomene na one koje su otišli iz grada. Mediji su preneli da je pobednički govor pozdravljen aplauzom čak i pre simultanog prevoda na albanski.
- Prištinski dnevnik *Koha Ditore* posle nekoliko godina pauze objavljuje tekst jednog beogradskog autora - reč je o tekstu **Branimira Stojanovića** „Vic i njegov odnos prema državi“ u kome su analizirane različite implikacije cetinjskog rada **Alberta Hete**.
- Tokom simpozijuma organizovanog u programu 45. Oktobarskog salona ispostavlja se da je rad *Ambasada... Alberta Hete* prvobitno bio u selekciji **Ande Rothenberg**, ali da je (po njenom priznanju) posle konsultacija sa domaćinima iz Beograda ona odlučila da ga povuče. **Anda Rothenberg** nije pristala na kvalifikaciju ovog slučaja kao slučaja cenzure od strane organizatora. Po priznanju **Alberta Hete**, komunikacija sa organizatorima je tokom priprema Salona jednostrano i bez objašnjenja prekinuta. Tokom diskusije na simpozijumu iznose se sasvim oprečna mišljenja, ali većina se slaže da je u pitanju „loš, pamfletski rad“ i da umetnik „treba da kritikuje prilike u svojoj sredini“. Na osnovu audio-zapisa diskusije, **Heta** će kasnije izvesti svoj osamnaestominutni video rad *Belgrade talk*, kombinujući zvuk iz Beograda i prazan, stičan, crni sadržaj ekrana.
- Na istom Oktobarskom salonu, jedna od nagrada dodeljena je albanskom umetniku **Anriju Sali** za video rad *Burek*. (Pored ovog, **Sala** je u Beogradu izlagao i svoje radove *Pejsaž koji nedostaje* 2001. i *Naturalmystic* 2005. godine, oba puta u MSUB.)
- U katalogu izložbe „O normalosti, umetnost u Srbiji 1989-2001“ uz napomenu autora izložbe da je bilo „nemoguće i neadekvatno“ izložiti njihove radove u Beogradu, objavljeni su inetrvjui sa četvoricom kosovskih umetnika (**Behluli, Beqiri, Heta, Shkolloli**). Na zajedničko pitanje o tome šta misle o eventualnom izlaganju u Beogradu, samo je **Albert Heta** izrazio spremnost na to.
- U septembru 2005, rad *XY Ungelost* **Milice Tomić** izložen na grupnoj izložbi „History Started playing with my life“ u Nacionalnoj galeriji u Prištini.
- Na razgovor o radu *Ambasada... Alberta Hete*, koji u Beogradu pokušava da organizuje grupa umetnika i teoretičara, dolazi samo nekoliko novinara.
- U oktobru 2005, u rezidencijalnom programu KC Rex „Belgrade Correspondent“ boravi mlada kosovska umetnica **Flaka Haliti**.
- U februaru 2006, umetnici **Alban Muja** i **Lulzim Zeqiri** i sociolog **Sezgin Boynik** gostuju u novootvorenoj galeriji „Kontekst“ u Beogradu. Posle prezentacije radova, tokom diskusije, postavljaju se razna pitanja, a najviše vremena odlazi na diskusiju o Hetinom radu na Cetinjskom bijenalu 2004.
- **Jakup Ferri**, na poziv **Renea Blocka**, izlaže svoje crteže iz serije *Bez naziva* na beogradskom Oktobarskom salonu 2006. (naslov izložbe je „Umetnost, život i pometnja“).

- Dobitnik nagrade „Mangelos“ za najboljeg mladog umetnika u Srbiji za 2006, **Siniša Ilić**, učestvuje u zajedničkoj izložbi sa nagrađenim mladim umetnicima Slovačke, BiH, Češke, Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Kosova. Ovo je prvo pojavljivanje nekog umetnika iz Srbije na izložbi u Prištini posle 1999. Na otvaranju izložbe u Umetničkoj galeriji Kosova, govorio je i kosovski premijer **Agim Čeku**.
- Beogradski magazin *Prelom* u svom izdanju na engleskom (broj 8) objavljuje polemiku **Sezgina Boynika** i **Borisa Budena** (o reprezentaciji kosovskih albanaca početkom devedesetih) i tekst **Slobodana Karamanića** „Kosovo after Yugoslavia“
- 2007 **Milica Tomić** samotalna izložba *Politika sećanja* u galeriji Stacion u Prištini
- 2007 **Milica Tomić** i **Branimir Stojanović** u saradnji sa **Irmeli Koko** i grupom skandinavskih umetnika pravi arhiv razgovora sa ključnim akterima scene savremene umetnosti na Kosovu.
- 2007 radionica *Politika savremene umetnosti* **Milica Tomić** i **Branimir Stojanović** u saradnji sa **Albertom Hetom** sa studentima umetnosti sa teritorije bivše Jugoslavije
- 2008 izložba **Odstupanje** koju su kuatorirale **Vida Knezevic** i **Ivana Marjanovic** mladih prištinskih umetnika u galeriji Kontekst nasilno zatvorena pre otvaranja uz prisustvo policije i klerofasistickih organizacija
- 2008 Osnovane novine **7 februar** koje su posvecene analizi i hronologiji događaja povodom zatvaranja izložbe **Odstupanje**.
- Osnovana neformalna grupa **Radnici u kulturi** koja organizuje konferenciju **Hoćemo cenzu** u Muzeju Jugoslavije povodom zatvaranja izložbe **Odstupanje**

SARADNJA CZKD SA ORGANIZACIJAMA I POJEDINCIMA SA KOSOVA

4. jun 1997.

Pertej, izložba savremenih albanskih umetnika sa Kosova u saradnji sa kulturnim centrom “Dodona” iz Prištine. Konceptija izložbe: Shkelzen Maliqi. Umetnici: Mehmet Behluli, Sokol Beqiri, Maksut Vezgishi, Ilir Bajri, Haxhi Kastrati, Gani Llallosi, Gani Barjaktari, Visar Mulliqi.

2002. Žene Balkana za mir - aktivistkinje prelaze granice, u saradnji sa Violca Krasnići (Vjollca Krasniqi), sociološkinja, Priština; Zejna Ćosai (Zeina Qosaj), “Norma” Priština; Jehona Đurđelija (Jehona Gjuerquela), Olga Jakšić, Kolo srpskih sestara, Kosovska Mitrovica, Kosovka građanska inicijativa, Priština; Nazlije

Balja (Nazlie Bala), Ženski centar za pravne savete, Priština; Advije Gaši (Advije Gashi), Centar za odbranu ljudskih prava i sloboda, Priština; i druge pojedinke i organizacije.

2004. Centar za kulturnu dekontaminaciju i Komisija za rodnu ravnopravnost i jednake mogućnosti Izvršnog odbora grada Niša

Hol Skupštine grada Niša Presentacija projekta “Žene Balkana za mir - aktivistkinje prelaze granice”: projekcija (premijera) filma “Žene prelaze granice”, promocija knjige “Žene Balkana za mir” i razgovor. Učestvuju: Borka Pavićević, Ana Miljanić, Nadežda Gaće i Staša Zajović.

2006. Skup "Cultural Policies As Crisis Management" (Kulturne politike kao krizni menadžment)

Seminar Muzeja savremene umetnosti i umetničke grupe Stacion Aljbert Heta (Albert Heta), u Prištini uz učešće CZKD i grupe Spomenik. Knjiga "The Way Between Belgrade and Prishtina has 28000un-proper objects. So, never it eill be an autobahn!" promovisana je 2009. godine.

2009. Seminari "Zajednica sećanja" uz učešće Alberta Hete i drugih teroetičara i umetnika iz regiona.

2010. počinje saradnja sa Centrom Multimedia iz Prishtine i saradnicima (Jeton Neziraj, Sqelzen Maliqi, Qerim Ondozi, Eli Gashi, i dr.), u okviru projekta "Nove politike solidarnosti kroz kulturnu i proizvodnju znanja", kao i projekat "Sadržaci slobode".

2011. održan je prvi javni događaj od 15. do 17. aprila u Prištini, u organizaciji Multimedia, Priština; CZKD, Beograd i Centar Grad, Tuzla.